

Alexandru
Iaşcarov-Moldovanu

*Despre
Smerenie*

Ediția a doua

DOXOLOGIA
Iași, 2026

Mulțumiri pentru sprijinul acordat în publicarea operei scriitorului Alexandru Lascarov-Moldovanu:

Doamnei Alexandrina Athanasiu și domnului profesor Liviu Franga.

Părintelui Arhimandrit Policarp Chițulescu, Director al Bibliotecii Sfântului Sinod, și întregului colectiv al Bibliotecii Sfântului Sinod pentru sprijinul acordat în consultarea bogatei Arhive „Al. Lascarov-Moldovanu”.

Muzeului Național al Literaturii Române, respectiv domnului Director Lucian Chișu, precum și distinsei doamne conservator Eugenia Oprescu, pentru înlesnirea consultării Arhivei „Al. Lascarov-Moldovanu”.

Tuturor acelor care au păstrat cu evlavie manuscrisele scriitorului și le-au dăruit B.S.S., M.N.L.R., B.A.R., B.C.U. Iași sau Bibliotecii Metropolitane București.

Prinos de recunoștință maicii starețe Daniela, de la Mănăstirea Vladimirești, tuturor măicuțelor care-și amintesc de Tătunu, de fiul întru Hristos Alexandru, pe care ele îl consideră un „înger”.

Recunoștința noastră, tuturor celor care se vor alătura demersului de a completa, cu manuscrise, scrisori, fotografii sau alte informații, biografia omului evlavios, a scriitorului creștin Alexandru Lascarov-Moldovanu.

Cuprins

<i>Smerenia – temelia creștinismului</i> <i>Prefață la ediția întâi</i> (Livia Ciupercă)	7
Despre Smerenie. Intrarea	21
Cetatea	30
Cetatea (urmare)	39
Ce este Smerenia?	48
Smerenia în Vechiul Testament	58
Smerenia în Noul Testament	66
Smerenia în Noul Testament (urmare)	77
Smerenia în Noul Testament (urmare)	88
Smerenia și Trufia	98
Smerenia și celelalte virtuți	107
Smerenia și celelalte virtuți (urmare)	115
Smerenia și celelalte virtuți (urmare)	124
Smerenia și pocăința	131
Smerenia și pocăința (urmare)	139
Smerenia – vorbirea și tăcerea	150
Smerenia și bogăția, sărăcia și munca	160
Smerenia și slava lumii și slava lui Dumnezeu	171

Smerenia și slava lumii și slava lui Dumnezeu (urmare)	181
Smerenia și suferința	190
Smerenia și suferința (urmare)	199
Smerenia și Biserica	210
Smerenia și Biserica (urmare)	220
Smerenia și ispitele	230
Smerenia – Sfinții și sfințenia	240
Smerenia – Sfinții și sfințenia (urmare)	250
Smerenia – rațiunea, libertatea, filosofia, știința și arta	260
Smerenia și viața de toate zilele	270
Smerenia falsă – Smerenia ridicolă	280
Smeritul – schiță de portret	290
Smeritul – schiță de portret (urmare)	299
Cum câștigăm, mărim și păstrăm Smerenia	310
Răsplata Smereniei	321
Cugetări și sfaturi cu privire la Smerenie	330
Smerenia lui Iov	341
Smerenia lui David	351
Smerenia Sfântului Pavel	362
Smerenia Sfântului Pavel (urmare)	371
Smerenia Maicii Domnului	380
Către Fortunat	391

Smerenia – temelia creștinismului

Prefață la ediția întâi

Alexandru Lascarov-Moldovanu (5 aprilie 1885, Tecuci – 17 aprilie 1971, București) a lăsat o operă bogată – proză, teatru, literatură pentru copii, memorialistică. Absolvent al Facultății de Drept din București (promoția 1906), Al. Lascarov-Moldovanu a avut prilejul să cunoască mediul românesc în Moldova, Dobrogea și Muntenia, acolo unde a profesat ca avocat, juristconsult, subprefect, profesor, mentor și autor de manuale școlare; inspector general, în cadrul Fundației Culturale „Principele Carol” / „Regele Mihai I”; senator al Partidului Renașterii Naționale (1931-1932) sau prin emisiunile radiofonice din cadrul Societății de Radio București (1930-1944).

În toate scrierile sale, edite sau inedite, se oglindesc realități ale poporului român, pentru că a cunoscut suferința pe câmpul de luptă, dar și ororile ante- și post-belice, în toată complexitatea lor. Dacă până în 1946 numele său se regăsește în toată presa de pe întregul României Mari, inclusiv, la Radio, prin emisiuni extrem de interesante, după 1947, numele și scrierile sale sunt trecute la index. Cu toate acestea, Al. Lascarov-Moldovanu își va găsi împăcarea sufletului prin acțiuni

Livia Ciupercă

misionare, dedicându-se studiului cu tematică biblică, redactând scrieri originale sau traducând studii valoroase din literatura creștină.

Arhiva Bibliotecii Sfântului Sinod deține un fond arhivistic foarte bogat: „Al. Lascarov-Moldovanu”, scrieri în manuscris de o certă valoare documentară, cunoscute, deocamdată, doar prin intermediul monografiei *Alexandru Lascarov-Moldovanu. Încorsetările unei vieți* (Editura „Doxologia”, Iași, 2013).

Volumul de față, needitat până acum, *Despre Smerenie*, în forma lui dactilografiată, însumând 349 de pagini, dispus în 38 de capitole, însumează munca scriitorului din 22 noiembrie 1957 până în 14 februarie 1958. Cartea se dorește o replică la *Trufia*, un studiu amplu, pe care însă nu-l cunoaștem (cu mare regret afirmăm) încă (probabil s-a pierdut sau s-a rătăcit în vâltorile unui timp prea tulbure pentru România anilor 1940-1990).

Dacă volumul *Trufia* accentua, cu exemple plauzibile, acel „lanț de rele” care ne înconjoară, după cum afirmă, pe bună dreptate, sfântul Ioan Hrisostom, *Despre Smerenie* este oglinda frumuseții spirituale, care s-ar cuveni să ne înobileze pe noi, aceste ființe trăitoare, vremelnic, pe-acest pământ.

Avem a reține că *Despre Smerenie* este o lucrare originală realizată după o minuțioasă reflecție asupra scrierilor patristice, cu o tematică, se-nțelege, strict religioasă, învăluită într-o mantie literar-moralizatoare. La fel ca în volumul *Undeva, într-o sihăstrie*, vocea magistrului, vocea auctorială se dorește a fi călăuzire

spre „îndumnezeirea minții” (sfântul Grigorie Teologul) pentru orice învățăcel care, neîndoios, doar și pentru câteva ore, cât durează lectura acestei cărți, poate îmbrăca hlamida „fiului Fortunat”.

Invitația către „fiul Fortunat” înseamnă pregătirea de a „intra” pe o anumită „ușă” în „cetatea” Smereniei. Ea este „strâmtă” (precum „poarta...”) și-i de „aur”. „Ușa aceasta este însuși Domnul Iisus Hristos.” În Evanghelia după Ioan (10, 7), citim: „Eu sunt ușa!” Și-apoi: „Eu sunt ușa oilor!”. Să reținem: „Prin Mine (adică, prin ușa aceasta), de va intra cineva, se va mântui... Va intra și pășune va afla...”. Câtă subtilitate în explicarea strâmtorii acelei intrări. Pe acea poartă puțini vor intra, pentru că „Viața omului pe pământ este o neconținută luptă între Trufie și Smerenie”.

Vocea auctorială este vocea înțelepciunii care glăsuiește tainic: „Trufia este întuneric, Smerenia este lumină”, „Trufia este urâțenie, Smerenia este frumusețe”, „Trufia este răzvrătire, Smerenia este pace”, „Trufia este osândă, Smerenia este mântuire”.

Cu ochi critic, remarcăm substanța naratologică cu învăluiri subtile: „Să mergem spre un alt loc, în care Smerenia va să-și împlinească întreaga ei înfățișare”; folosirea persoanei I plural, ca formă de asumare a încrengăturilor păcatului și, deopotrivă, a responsabilităților ce ne revin nouă, tuturor creștinilor: „Facem noi ca sutașul?”, „Să ne răspundem fiecare în cugetul nostru” (ms., p. 69); vocea magistrului către discipolul său: „Smerenia, fiule Fortunat, neurmărind ținte ascunse, va grăi totdeauna adevărul. Pentru ea

ar fi mereu prezentă porunca Domnului Iisus Hristos de a ne feri de neadevăr...” (ms., p. 125); adoptarea unui ritual al conștientizării – noi, „cei pe care-i gârbovește păcatul” (ms., p. 66) – sau un ritual al concluziei: „O, Doamne, Iisuse Hristoase, de câte ori greșim din nemintoșenie și din Trufie”, „iartă-ne!”, „dă-ne Smerenia dreptului Iov.” (ms., p. 305)

Pentru scriitorul Lascarov-Moldovanu, antiteza este forma lucidă nu doar a conștientizării învățaturii creștine, ci o formă de concizie dătătoare de înțelepciune, după cum aflăm, spre exemplu, la capitolul IX, „Smerenia și Trufia”. Ce poate fi mai util decât această concluzie antitetică: Trufia = „întuneric”, „urâțenie”, „răzvrătirea”; Smerenia = „lumină”, „frumusețe”, „pace” (ms., p. 77)! Și cât de relevantă este antiteza „slava lumii” („umbră zadarnică și trecătoare”, „fum înșelător și degrab risipit”, „marea ispită”) – „slava lui Dumnezeu” („slava cea adevărată”), în capitolele XVII-XVIII.

Dar concizia nu ia întotdeauna formă antitetică, ci – am zice – armură de poveste.

Așadar, întru înțelegerea virtuților care împodobesc Smerenia, scriitorul îl invită pe „fiul Fortunat” (și pe noi, deopotrivă) într-un adevărat „colț de rai”, în „divina Grădină a Trăirii Creștine”, explicând nu doar sensurile metaforice a ceea ce împodobește acel loc al Smereniei (pomii – faptele bune, florile – rugăciunea, iarba – milostenia, corelația dintre apa lacului și cupola cerului, adevărat *Axis Mundi*), ci se dorește prezentarea virtuților care conlucrează perfect cu

Smerenia. Și acestea sunt: sinceritatea, credința, înțelepciunea, ascultarea, rugăciunea, milostenia, recunoștința, nejudicarea altora („nu judecați, ca să nu fiți judecați!), dreptatea – dar și reversul ei: „Numai Smerenia va ști să ne dea chipul real al dreptății, cum și invers, pe acela al nedreptății” (ms., p. 96), nemânierea, pacea „activă” a Domnului, care înseamnă „echilibru spiritual” (ms., p. 99), în corelație cu „stăpânirea de sine” (ms., p. 100), iubirea – „virtutea cea de căpetenie” (capitolele X-XII). Da, iubirea este „cea mai mare și mai frumoasă floare” (ms., p. 101).

Responsabilitatea parcurgerii acestei teme de teologie creștină este atât de mare, încât scriitorul recurge la un subtil subterfugiu: „Condeiuul meu prinde la sine un fel de spăimântare când vede hărăzit a scrie despre aceste locuri sfinte” (ms., p. 24); „Condeiuul meu își simte adânca-i neputință” (ms., p. 25) – sau – „O, condei neputincios al meu, vrei tu să arăți [...] toată puterea și toată frumusețea sfintei noastre biserici, Mireasa spirituală a Domnului și Maicii preaslăvită a sufletelor noastre?” (capitolul XXI). În adevăr, condeiuul nu merită să „înșire” urâtenii, aceasta amin-tindu-ne de o parabolă a scriitorului: Așadar, stăpânirea de sine se dorește strunirea condeiuului însuși: „Smerește-te, condei al meu, smerește-te!”. Doar astfel, vom putea parcurge, în liniște și întru înțelegere numeroasele „stații” ale Smereniei, luminați fiind, prin comparație, despre „Smerenia în Vechiul Testament”, acolo unde „Trufia și-a întins stăpânirea și asupra poporului ales” (capitolul V), precum și despre „Smerenia în

Noul Testament”, amintind de „creștinii de dinainte de creștinism” (capitolele VI-VIII).

În viața noastră de toate zilele (capitolul XXVII), ne îndeamnă magistrul, să dorim simplitatea. Și atunci „florile” Smereniei, acel „șirag de cugetări, sfaturi și îndemnuri folositoare sufletului”, vor înlătura fariseismul din noi (capitolul XXVIII), superficialitatea și falsitatea, și vom aspira spre „gânduri de ascultare, de liniște și de împăcare cu viața și cu semenii” (capitolul XXVI). Iar, după ce ne vom însuși învățătura desprinsă din „Smerenia lui David” (capitolul XXXV) și „Smerenia lui Iov”, posibil, vom dobândi marea „răsplată”, „pacea sufletească” (capitolul XXXII) mult dorită.

Ca un ben Sirah de secol al XX-lea, Alexandru Lascarov-Moldovanu acordă o atotcuprinzătoare atenție tuturor fațetelor care compun Smerenia – în lucidă dizarmonie cu fațetele Trufiei, într-o deplină curățenie a sufletului. Dar aceasta nu se poate realiza decât prin dezlegarea de păcat, „căreia-i urmează întristarea și plângerea”, la care concură o „clipă foarte grea în lanțul de fapte care alcătuiesc lucrarea pocăinței sufletului omenesc” – în trinitatea ei: mărturisirea, îngenuncherea și rostirea păcatelor, care pot fi „multe, grele, rușinoase” (capitolul XIV). E drept, ele sunt „greu a le mărturisi”, dar nu și atunci când vom auzi vocea sfântului Efrem Sirul: „Rușinează-te că le-ai făcut”. Așadar, nu rămâne decât Sfânta Taină a Spovedaniei, precum glăsuiește sfântul Ambrozie: „Pecetea liberării din lanțul captivului”.

O altă triadă (capitolul XVI) o reprezintă cele „trei stări spirituale ale omului”: bogăția (bine-ar fi „cunună pentru cei înțelepți”), sărăcia (și ea, „trufașă” sau „smerită”) și „munca”.

Un surplus de atenție s-ar cuveni la lectura capitolelor: „Smerenia și Biserica” (XXI-XXII), Biserica – „trupul mistic al Domnului Hristos”, „Așezământ al noului Legământ”, fi-va „vie și veșnică în esența ei” (ms., p. 187). Deși au fost perioade când, în timpul „prigoanei, ea a trăit ca în catacombe”, unii crezând că ar putea-o desființa, n-avem voie a uita: palate s-au surpat, dar viața Bisericii noastre rămâne „una de luminoasă smerenie” (ms., p. 190). Pe pământ, ea rămâne o Biserică „luptătoare”, iar în ceruri – o Biserică „triumfătoare” (capitolul XX)! Prin credință și Smerenie „să slăvim pe scumpa noastră Mamă duhovnicească, Biserica noastră Ortodoxă!” (ms., p. 186)

E adevărat, „apele otrăvite” ale ispitei „roiesc”, „fără odihnă” (capitolele XXIII-XXIV), însă „sfințenia” se dobândește-te numai prin Smerenie. Și n-avem de ce a ne mira cum într-o casă modestă doi bătrâni (soț și soție) sunt „înconjurați de-o oștire întregă” de împielițați, „foarte iscușiți în isprăvi rele”, iar într-o „cetate plină de deșertăciuni”, în vreo cârciumă sau vreun alt loc al pierzaniei, „doar câte un drăcușor de două parale...” (capitolul XXV).

Și pentru a dori să cunoaștem – întru curățenie... – calea prin care fiecare dintre noi am putea dobândi virtuțile Smereniei, scriitorul recurge la câteva simboluri creștine întru familiarizare: „castelele” Smereniei, „flori” ale Smereniei, „a semăna flori în Parcul Smereniei”,

„stațiile Smereniei divine...”. Și merită a-l însoți, în cumișenie, pentru a recunoaște rolul și rosturile atâtor „flori” creștine: „floarea lepădării de sine”, „floarea mărinimoaselor uitări ale jignirilor primite” sau „floarea «luminoaselor renunțări»”. Aceasta, de pe urmă, inspirată fiindu-i scriitorului de poemele lui I.M. Rașcu (ieșean de origine), „lămurindu-ne sufletul în văpaia renunțărilor luminoase”, reținând versurile: „Credința mi-a zăvorit chemările, / Desfăcând de gând obsesii și jale, / Mi-a presărat cu argint cărările / Și a dat glas de harpă suferințelor, până atunci fatale” (I.M. Rașcu, *Renunțările luminoase*).

Sunt „strădanii” pe care sufletul nostru s-ar cuveni să le „săvârșească”. „Aspră, dar dulce sforțare”, dacă vrem a ne „asemăna cu Smerenia însăși”, cu „Dumnezeiescul Stăpân și Unicul Grădinar al florilor Smereniei”. Pentru aceasta, scriitorul ne învăluie în mrejele povestirii, vorbindu-ne despre Pocăință și despre Suferință.

E adevărat, suntem încercați deseori de suferință, acel „dinte tăios al durerii fizice”, care a luat de-a lungul mileniilor diferite înveșmântări. Care de care mai cumplite. De la „prigoniri” și „bătăi” la „schingiuri”, „foame” sau „înfometare”, „sete” sau „însetare”, până la atâtea „orori” pe care mintea umană bolnavă le-a inventat (până la tortionarii din închisorile comuniste). Microbi din mintea umană reacționează în „forme” „înfiorătoare”. La acestea se adaugă suferința provocată de accidente, incendii, naufragii sau din diverse alte încercări. Multiple și dramatice sunt și suferințele morale. Și-avem a reține că suferința își face cuib malefic doar hrănită cu păcatele noastre.

Smerenia și celelalte virtuți (urmare)

Dacă vom cerceta acum, fiule Fortunat, corelația între Smerenie și pace, vom ajunge la aceleași încheieri. Pacea, în concepția creștină, este cu totul altceva decât acea pace luată în înțelesul ei profan și care, îndeobște, înseamnă tihnă, huzur, „lasă-mă în pace” (pe care îl auzim pe toate drumurile) – o pace a lumii, cum o denumește Însuși Domnul. Iată ce zice El: „Pacea Mea vă dau, însă Eu v-o dau nu cum v-o dă lumea” (In 14, 27). Pacea lumii este o pace pasivă, ca să spunem așa, pe când pacea Domnului este activă, este acea mare virtute sufltească pe care o punem (sau ar trebui să o punem) în lucrare ori de câte ori avem de întâmpinat vreo încercare, vreo suferință, vreo nedreptate, vreo boală, într-un cuvânt când avem nevoie de un cumpăt sufletesc pentru a da deoparte vreun obstacol sau pentru a ne feri sufletul de cădere în fața unei încercări la care, peste voia noastră, ne pune viața de toate zilele. Într-un cuvânt, pacea creștină este Însuși Domnul Hristos. De-a lungul vieții Sale pământene, sufletul Mântuitorului s-a aflat mereu în acel echilibru spiritual care, singur, poate aduce după sine lucrarea virtuților. Chiar și atunci când Domnul a fost cu sufletul

cuprins de-o sfântă mânie (gonirea zarafilor din templu sau vaiurile adresate fariseilor sau cele adresate cetăților necredincioase), pacea a fost prezentă în sufletul Său. Grăirea era vehementă, dar sufletul Său era senin și liniștit.

Așadar, fiule Fortunat, virtutea păcii cuprinde în sine, fiind determinată de ea, o stăpânire de sine. Nu putem avea pace dacă nu avem stăpânire de sine. Și iată, așadar, cum se arată și aici „poziția” Smereniei față de virtutea păcii. Ca să avem pace în suflet trebuie să fim stăpâni pe noi, iar ca să fim stăpâni pe noi se cade să vedem legătura între nimicul care suntem și pricina de tulburare care se abate asupra noastră, să ne spunem neconținut: ce înseamnă tot ce-ar putea veni asupra mea, față de mântuire și de veșnicie? De ce să mă tulbur, dacă prin tulburarea mea îmi aduc descumpănirea sufletului, care, la rândul-i, aduce alte pricini de tulburare? Toate vor trece. Ceea ce trebuie să mă preocupe și să rămână este stăpânirea pe care, în numele Domnului, trebuie s-o am asupra mea însumi. Iar stăpânire asupra ta însuși ce este, în fond, decât o formă derivată a lepădării de sine? Iar lepădarea de sine ce presupune pentru a se produce? Smerenia. Numai cel ce se smerește în fața încercării va putea căpăta stăpânirea de sine, iar prin stăpânirea de sine va avea pacea necesară întâmpinării și suportării încercării. Iată, fiule Fortunat, cum și pacea, această mare virtute a învățaturii noastre, este condiționată tot de Smerenie. Tot prin poarta Smereniei putem ajunge

și la pace. De ce trufașul n-are pace? Pentru că îi lipsește Smerenia. De ce smeritul învinge încercările prin pacea sufletească? Pentru că are la sine puterea atotbiruitoare a Smereniei. Trufașul aleargă la pacea lumii, pentru că prin ea (crede el) va putea domina mai bine asupra oamenilor și a vieții. Smeritul aleargă la pacea Domnului Hristos, pentru că știe că numai cu ea va putea birui asupra încercărilor. Din acest punct de vedere, pacea lumii este moarte, pe când pacea Domnului Hristos este viață. Moartea intră în viața omenească prin poarta cea largă a Trufiei, viață intră în existența spirituală a omului pe pământ prin poarta cea strâmtă a Smereniei. Trufia se folosește de diavol și de dracii lui, Smerenia se supune Domnului Hristos, folosind, întru aceasta, toate cele pe care Mântuitorul le-a așezat în lume întru a noastră mântuire.

Dar revenind, fiule Fortunat, la corelația dintre Smerenie și pace, vom spune, conchizând, că, cu cât Smerenia va fi mai stăpână pe sufletul nostru, cu atât mai mult se va mări pacea din el, pace care, alături de celelalte virtuți creștine, ne duce și ea pe calea care merge spre împărăția cerurilor.

Venind acum, fiule Fortunat, la cea din urmă considerație a noastră, legătura între Smerenie și iubire, vom spune: desigur, iubirea, în ordinea creștină, este virtutea de căpetenie care condiționează întreaga noastră viață de mântuire. Recitește, fiule Fortunat, întreg capitolul XIII de la Epistola întâi către Corinteni a sfântului Apostol Pavel – și lesne te vei încredința

că iubirea este „porunca cea nouă” (In 13, 34) pe care ne-o dă Domnul și că în această poruncă nouă „stau toată legea și profetii” (Mt. 22, 36 ș.u.).

Așa este, și totuși, fiule Fortunat, cum am atins chestiunea puțin și în rândurile de mai înainte, și iubirea este, oarecum, „condiționată”, și ea, de Smerenie. Desigur, în divina Grădină a Trăirii creștine, iubirea este cea mai mare și mai frumoasă floare. Mireasma ei îmbălsămează tot cuprinsul, lumina ei strălucește peste tot; iar din această mireasmă și din această lumină se alcătuieste un fel de „văzduh spiritual” care, ca o imensă cupolă strălucitoare, protejuește și viața de aici, și mântuirea sufletului omenesc, și viața preafericită de dincolo.

Dar, pentru a ajunge la floarea cea minunată a iubirii din ocolul trăirii creștine, tot prin poarta cea strâmtă a Smereniei trebuie să intrăm. Dacă stăm bine la o judecată dreaptă a raportului dintre Smerenie și iubire, vom putea lesne spune că între ele este o neconținută întrepătrundere, care poate fi și o „condiționare”. Nu se poate închipui o Smerenie fără iubire, dar nici iubirea nu se poate închipui fără Smerenie. Ele aleargă, ca să spunem așa, una după alta, într-o neconținută întrecere: uneori iubirea fiind în frunte, alteori Smerenia. Sfântul Hrisostom spune: „Smerenia aduce adevărata măreție”, așadar, aduce iubirea, care condiționează adevărata și rodnică măreție a vieții noastre duhovnicești, aducătoare de mântuire. Ca și în legătura dintre Smerenie și credință – când ne-am folosit, *pro causa*, de asemănarea cu fabula leului și

a șoarecelui –, așa și în legătura dintre Smerenie și iubire. Tot sfântul Hrisostom ne spune: „Cu iubirea, Smerenia nu ne costă nimic”, tocmai ca să ne arate legătura strânsă între aceste două virtuți creștine. Dar acela care subliniază faptul ușoarei precăderi pe care Smerenia o are asupra iubirii este adâncul exeget al întregii filosofii creștine de totdeauna, Fericitul Augustin. Într-un loc el spune cu atâta înțeles: „Smerenia este paznica iubirii”. Cât de potrivit cuvânt a aflat acest mare stâlp al învățaturii creștine, afirmând cele de mai sus. Nu atât Smerenia este condiționată de iubire, cât aceasta de Smerenie. De aceea ea, Smerenia, este paznica iubirii, mai înainte ca iubirea să fie paznica Smereniei, lucru care, la rândul lui, este, și el, adevărat. Ideea aceasta, elaborată de Fericitul Augustin, este, la rândul ei, întregită și, oarecum, pusă în lumina „practicității” de către un alt titan al Sfintei noastre Biserici – vreau să numesc pe sfântul de la Mediolan, Episcopul Ambrozie. Acesta spune: „După cum Smerenia este o parte a iubirii, tot așa iubirea este o parte a smereniei”. Este vorba de acea întrepătrundere și de acea cursă dintre Smerenie și iubire despre care am vorbit. Dar, dându-și seama că, în această „condiționare”, tot Smerenia este aceea care are întâietate, își completează afirmația așa: „De aceea, se poate spune că lucrările iubirii nu ne slujesc la nimic dacă le lipsește Smerenia”. Este, fiule Fortunat, cât se poate de adevărat și de clar.

Sfârșind această înșirare a legăturilor pe care Smerenia le are cu celelalte virtuți creștine, voi îndrăzni,